

Democratie onder druk

4.0

Houd antidemocraten weg bij de macht

In hun helaas nooit in het Nederlands vertaalde boek *How democracies die* onderbouwen Steven Levitsky en Daniel Ziblatt een belangrijke les: democratieën vallen vaak niet doordat het volk ineens massaal voor dictatuur kiest, maar doordat gevestigde instituties en partijen de poort openzetten voor politici die de democratie van binnenuit willen uithollen. Met name partijen zijn in de praktijk dus de *poortwachters van de democratie*. En als die poortwachters falen, kan de afbraak daarna geleidelijk en zelfs legaal verlopen.

Autoritaire leiders kwamen in het verleden op verschillende wijzen aan de macht. Maar afgezien van militaire coups (zoals Spanje, 1936; Griekenland, 1967; Chili, 1973) was er altijd medewerking van een bestaande traditionele politieke macht. In het koninkrijk Italië benoemde de koning Mussolini (na de mars op Rome) tot premier (1922). In Portugal vestigde Salazar zich via een benoeming door de president Carmona (1932). In Oostenrijk transformeerde kanselier Dolfuss een bestaande coalitie om tot een één-partijstaat (1932-1934). In de Weimarrepubliek werd Hitler (met slechts 34% Nazi's in het parlement) benoemd tot Rijkskanselier door president Hindenburg (1933).

Daarom concluderen Levitsky en Ziblatt op basis van de geschiedenis dat de fundamentele les is: laat antidemocraten nooit in de buurt van de macht komen. Punt.

Dat is natuurlijk geen garantie dat antidemocratische partijen nooit aan de macht zullen komen. In een parlement waarin een coalitie van antidemocratische partijen langdurig de meerderheid heeft, kan vermoedelijk overal de democratie afgeschaft worden. Dat komt omdat de geschreven regels vrijwel nooit voldoende zijn om dit te voorkomen. Wel kun je het antidemocratische partijen behoorlijk moeilijk maken voordat ze in zo'n meerderheidscoalitie aan de macht komen. Ik kom hier in het vervolg nog op terug.

Bij de vorming van het kabinet Schoof is de fundamentele les van Levitsky en Ziblatt niet in acht genomen door VVD, NSC en BBB. Gelukkig heeft Geert Wilders er zelf de stekker uitgetrokken, zodat de traditionele partijen een nieuwe kans hebben gekregen om deze fout niet opnieuw te maken. En oppervlakkig lijkt het er op dat de VVD zich deze les nu ter harte genomen heeft. Maar dat is schijn. Want het argument om niet meer met de PVV in zee te gaan was gebaseerd op de kennelijke onbetrouwbaarheid van Geert Wilders. Op geen enkele wijze heeft de VVD te kennen gegeven dat ze de historische les van Levitsky en Ziblatt begrepen hebben. En dus kan het zo weer gebeuren.

Doe dit nooit meer. Het gevaar is gewoon te groot. Ontwikkel criteria voor antidemocratisch gedrag door politici, ontwikkel relevante wetgeving en ontwikkel een ethisch

handvest – met echte sancties die pijn doen – voor politici (waaronder ministers en de minister-president), overheidsambtenaren en publieke bestuurders. Dit moeten de vangrails zijn die er voor zorgen dat antidemocratische partijen nooit meer in de buurt van de macht komen. Één keer is meer dan genoeg. En over die wetgeving nog het volgende. Relevante wetgeving is in Nederland al gedeeltelijk in ontwikkeling (wet op de politieke partijen), maar het is nog lang niet voldoende voor echte vangrails. De boeken van de Leidse rechtsfilosoof Bastiaan Rijpkema (soms in samenwerking met co-auteurs) bevatten relevante inzichten voor dit soort wetgeving. En ook de implementatie van de belangrijke inzichten van Herman Tjeenk Willink, gepubliceerd in diverse boeken, zouden voor een versteviging van die vangrails zorgen.

Het ontwikkelen en bouwen van vangrails kan betekenen dat traditionele politieke tegenstanders langdurig met elkaar moeten gaan samenwerken in een cordon sanitaire om antidemocratische partijen weg te houden van de macht. Uitsluiten van andere democratische partijen, zoals de VVD nu heeft gedaan met GroenLinks-PvdA, is dan echt geen optie meer. Dat zal soms slikken zijn. Maar echte democraten zullen daar een weg in vinden, zeker in het polderland Nederland. We hebben hier een rijke traditie van compromissen sluiten.

Het is natuurlijk niet de bedoeling dat cordon sanitaires eeuwig in stand blijven. De geschiedenis laat ook zien dat ze vroeg of laat toch scheurtjes gaan vertonen. Een cordon sanitaire is dus nooit een eindpunt. Ze zijn nodig om robuuste vangrails aan te brengen. In principe kunnen ze daarna weer opgeheven worden. Maar het zou natuurlijk nog veel beter zijn als tijdens de jaren, dat zo'n cordon sanitaire duurt, de harten en geesten van veel Nederlanders weer terug gewonnen worden voor democratische principes. Daar ligt de echte uitdaging.